

Οι προσευχές για δικαιοσύνη από την Κνίδα: η κοινωνική διάσταση της «δίκαιης» κατάρας.

Ανασκαφές

O **C.T. NEWTON** ξεκίνησε τις έρευνες και τις ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή της Κνίδου τον Νοέμβριο του 1856 και τις ολοκλήρωσε έπειτα από δεκαεπτά μήνες, δηλαδή τον Μάρτιο του 1858. Η εξερεύνηση της Κνίδου ξεκίνησε το τέλος του 1857.¹ Κατά την ανασκαφή στην περιοχή της Κνίδου ο C.T. Newton ανακάλυψε στα μισά της ακρόπολης ένα ιερό τέμενος, το οποίο εκτιμάται πως αφιερώθηκε το 350 π.Χ.. Το τέμενος ήταν αφιερωμένο στην Δήμητρα και στις χθόνιες θεότητες που συνήθως συνδέονται μαζί της, δηλαδή στην Περσεφόνη, στον Πλούτωνα, στον Επίμαχο, στον Ερμή και ίσως στην Εκάτη και στους Διόσκουρους. Η ταύτιση του τεμένους έγινε από τα θραύσματα των αγαλμάτων που βρέθηκαν εντός του ναού, τα οποία ανήκαν στην Δήμητρα και στην Περσεφόνη, καθώς και από τα κείμενα, που ανακαλύφθηκαν κοντά στα αγάλματα, τα οποία ήταν γραμμένα πάνω σε λεπτά φύλλα μολύβδου και ανέφεραν το όνομα της Δήμητρας, της Περσεφόνης και των άλλων χθόνιων θεοτήτων του ναού.² Επίσης, μέσα στο ιερό βρέθηκαν αναθήματα που συνδέονταν με την Δήμητρα Θεσμοφόρο (για παράδειγμα αγάλματα χοιριδίων) και ένας λάκκος τον οποίο ο C.T. Newton ταύτισε με το μέγαρον που συναντά κανείς συνήθως στα ιερά της Δήμητρας Θεσμοφόρου.³

---

¹ Βλ. Newton (1863: 346).

² Βλ. Newton (1863: 381-382 και 418-419).

³ Βλ. Newton (1863: 390). Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ανασκαφές στην Κνίδα και τα ευρήματα βλ. Newton (1863: 345-426).

Χαρακτηριστικά προσευχών για δικαιοσύνη

Τα κείμενα που είναι γραμμένα στα λεπτά φύλλα μολύβδου αποτελούν ένα *corpus* δεκατριών κειμένων, είναι γραμμένα όλα από γυναίκες, χρονολογούνται στην ελληνιστική εποχή (πιο συγκεκριμένα στον 2^ο-1^ο αιώνα π.Χ.) και έχουν ως σκοπό να τιμωρήσουν τους παραβάτες, ιδίως σε περιπτώσεις κλοπής και κακόβουλης συκοφαντίας, με πυρετό και θεϊκή δυσαρέσκεια.⁴

Αρχικά τα κείμενα αυτά χαρακτηρίστηκαν ως παραδοσιακοί κατάδεσμοι εξαιτίας της ύλης πάνω στην οποία ήταν γραμμένα και του σκοπού τους, καθώς σύμφωνα με τον ορισμό που έχει επικρατήσει, κατάδεσμοι (στα λατινικά *defixiones*) ονομάζονται οι κατάρες, οι οποίες είναι χαραγμένες συνήθως σε φύλλα μολύβδου λίγων εκατοστών ή σπανιότερα σε άλλο υλικό (όστρακα, παπύρους, κέρινες πινακίδες) και βρίσκονται κατά κύριο λόγο διπλωμένες και γενικά κατατιθέμενες από ιδιώτες (πελάτες⁵) σε κάποιον τάφο ή σε πηγάδι προκειμένου να επηρεάσουν με τη μεσολάβηση υπεράνθρωπων δυνάμεων (δαιμόνων, θεοτήτων) προσωπικούς εχθρούς και αντίπαλους, γενικά, στόχους.⁶

---

⁴ Βλ. Faraone (2011: 27).

⁵ Ο όρος πελάτες προκύπτει από το γεγονός ότι ο ιδιώτης ανέθετε σε έναν επαγγελματία τη χάραξη του καταδέσμου. Μάλιστα θεωρείται ότι ο «μάγος» είτε χάραζε εκείνη τη στιγμή τον κατάδεσμο είτε έπαιρνε έναν που υπήρχε ήδη, συμπληρώνοντας απλώς το όνομα του θύματος. Οι ειδικοί υπόσχονταν να βλάψουν προσωπικούς εχθρούς με αυτόν τον τρόπο. Προς υπεράσπιση της θέσης αυτής βλ. Πλάτων, Πολιτεία, 364b-364c (περ. 380 π.Χ.): *τούτων δὲ πάντων οἱ περὶ θεῶν τε λόγοι καὶ ἀρετῆς θαυμασιώτατοι λέγονται, ὡς ἄρα καὶ θεοὶ πολλοῖς μὲν ἀγαθοῖς δυστυχίας τε καὶ βίον κακὸν ἔνειμαν, τοῖς δ' ἐναντίοις ἐναντίαν μοῖραν. ἀγύρται δὲ καὶ μάντιες ἐπὶ πλουσίων θύρας ἰόντες πείθουσιν ὡς ἔστι παρὰ σφίσι δύναμις ἐκ θεῶν ποριζομένη θυσίαις τε καὶ ἐπωδαῖς, εἴτε τι [364c] ἀδίκημά του γέγονεν αὐτοῦ ἢ προγόνων, ἀκείσθαι μεθ' ἡδονῶν τε καὶ ἐορτῶν, ἐὰν τέ τινα ἐχθρὸν πημῆναι ἐθέλη, μετὰ σμικρῶν δαπανῶν ὁμοίως δίκαιον ἀδίκῳ βλάψει ἐπαγωγᾶις τισιν καὶ καταδέσμοις, τοὺς θεοῦς, ὡς φασιν, πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν.* Επίσης βλ. Graf (1997: 21-23 και 379).

⁶ Περισσότερα σχετικά με τον ορισμό βλ. Gager (1992: 175) και Faraone (2011: 27). Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τους καταδέσμους και την διάκρισή τους σε κατηγορίες βλ. Faraone (1991: 3-32), Ogden (1999: 1-86), Riess (2012: 164) και Edmonds (2019: 1-21).

Όμως, οι μολύβδινες πινακίδες της Κνίδου ανήκουν σε ένα ειδικό είδος κατάρας που ο H. Versnel ονόμασε εύστοχα «προσευχές για δικαιοσύνη»⁷, στις οποίες οι συγγραφείς φαντάζονταν ότι στέκονταν μπροστά σε ένα είδος θεικού δικαστηρίου, στο οποίο προσεύχονταν σε έναν θεό ή σε μια ομάδα θεών ώστε να τιμωρήσουν ένα πρόσωπο που φέρεται να είχε διαπράξει ένα έγκλημα εναντίον τους.⁸ Οι «κατάρες» της Κνίδου αφορούν τις εξής αδικίες εναντίον ενός προσώπου:⁹

DT 1: συκοφαντία για δηλητηρίαση συζύγου

DT 2: κλεμμένα ρούχα

DT 3: χαμένη κατάθεση χρημάτων

DT 4: (a) συκοφαντία για δηλητηρίαση συζύγου (b) χαμένο βραχιόλι

DT 5: εξαφάνιση συζύγου

DT 6: κλεμμένος μανδύας

DT 7: (η κατηγορία χάνεται στα κενά)

DT 8: κλοπή και δηλητηρίαση (;)

DT 9: (η κατηγορία χάνεται στα κενά)

DT 10: εξαφάνιση συζύγου

DT 11: κλεμμένο αντικείμενο

---

⁷ Τον όρο «προσευχή για δικαιοσύνη» τον πρότεινε ο H. Versnel το 1991, με αφορμή την ανακάλυψη μιας μολύβδινης πινακίδας του 2ου αι. μ.Χ. που βρέθηκε στην Italica (Spain) το 1972, ενώ μάλιστα ο ίδιος υποστηρίζει ότι τα κείμενα που ορίζονται ως προσευχές για δικαιοσύνη είναι μία ειδική κατηγορία καταρών, βλ. Versnel (1991: 60). Σε αυτό το άρθρο, ο H. Versnel υποστηρίζει ότι το κείμενο που βρέθηκε στην Italica καθώς και άλλα παρόμοιά του δε μπορούν να θεωρηθούν ως *defixiones* κατά την παραδοσιακή έννοια του όρου αλλά πως αποτελούν μία άλλη κατηγορία την οποία την ονομάζει προσευχές για δικαιοσύνη. Ήδη είχαν ξεκινήσει να δίνονται κάποιες κατευθύνσεις από τους E. Ziebarth, F.S. Steinleitner, J. Zingerle, G. Björck και K. Latte αλλά λόγω έλλειψης υλικού δεν μπορούσαν να υποστηρίξουν επαρκώς τα συμπεράσματά τους. Για την σχετική βιβλιογραφία αυτών των μελετητών βλ. Versnel (1991: 94), υποσημείωση 3. Μετά την ανακάλυψη τέτοιων κειμένων στον ναό της Δήμητρας στην Κνίδα της Μικράς Ασίας και στο Bath της Βρετανίας οι συζητήσεις είχαν ενταθεί και το γεγονός αυτό έδωσε περισσότερο υλικό στον H. Versnel να υποστηρίξει την άποψη αυτή.

⁸ Βλ. Versnel (1991: 75-78) και Chaniotis (2004: 6-9).

⁹ Χρησιμοποιείται η ταξινόμηση του C.T. Newton (που υιοθετήθηκε από τον A. Audollent και τον W. Blümel) ο οποίος δημοσίευσε τα κείμενα με βάση την αναγνωσιμότητά τους. Τα κείμενα που χρησιμοποιούνται προέρχονται από την έκδοση του Audollent (1904) και του Blümel (1992).

DT 12: κλεμμένο κέρατο πόσης

DT 13: βιαιοπραγία και σωματική βλάβη

Επομένως, γίνεται φανερό ότι επικρατούν οι κατηγορίες για κλοπή και συκοφαντική δυσφήμιση, οι οποίες συνήθως κατατίθενται εναντίον ενός άγνωστου δράστη.¹⁰

Ωστόσο, ο όρος που πρότεινε ο H. Versnel για τα κείμενα αυτά δεν έγινε αποδεκτός αμέσως. Οι F. Graf και D. Ogden απαρίθμησαν αμέσως τις ομοιότητες μεταξύ των προσευχών για δικαιοσύνη και των παραδοσιακών καταδέσμων. Υποστηρίζουν ότι τόσο οι παραδοσιακοί κατάδεσμοι, όσο και οι προσευχές για δικαιοσύνη, ήταν συνήθως χαραγμένοι σε μολύβδινες πινακίδες.¹¹ Επίσης, αναφέρουν ότι οι προσευχές για δικαιοσύνη και οι παραδοσιακές μορφές καταδέσμων κατατίθεντο σε παρόμοιους χώρους (ιερά, τάφους ή πηγάδια).¹² Ακόμη, ο F. Graf επισημαίνει ότι γράφηκαν για τους ίδιους σχεδόν σκοπούς, δηλαδή για μια κρίση που προκλήθηκε από έλλειψη πληροφοριών σχετικά με το παρελθόν ή το μέλλον.¹³ Τέλος, ο D. Ogden παρατηρεί ότι και οι προσευχές για δικαιοσύνη και οι παραδοσιακοί κατάδεσμοι, σύμφωνα με το τελευταίο μέρος του ορισμού των καταδέσμων, ήταν προορισμένες να επηρεάσουν, με υπερφυσικά μέσα, τις ενέργειες ή την ευημερία προσώπων παρά την θέλησή τους.¹⁴

Μετά τις επισημάνσεις των F. Graf και D. Ogden, ο H. Versnel στο άρθρο του “Prayers of Justice, East and West” φρόντισε να αντικρούσει αυτές τις αμφιβολίες των μελετητών. Στο άρθρο του υποστηρίζει ότι δε θα πρέπει να παρασυρόμαστε και να θεωρούμε πως είναι κατάδεσμος οτιδήποτε υπάρχει γραμμένο πάνω σε μολύβδινες πινακίδες. Ακόμη αποδέχεται ότι οι προσευχές για δικαιοσύνη μπορούσαν να ανατεθούν σε ιερά, πηγάδια και τάφους αλλά υποστηρίζει ότι κανένα δεσμευτικό

---

¹⁰ Βλ. Faraone (2011: 31).

¹¹ Βλ. Versnel (1991: 61) και Versnel (2010: 324-325).

¹² Βλ. Versnel (2010: 324-325).

¹³ Βλ. Versnel (2010: 324-325).

¹⁴ Βλ. Versnel (2010: 326).

ξόρκι δεν βρίσκονταν σε κανονικά ιερά όπως της Κνίδου και του Bath, όπου εντοπίστηκαν και οι περισσότερες πινακίδες που χαρακτηρίστηκαν ως προσευχές για δικαιοσύνη. Τέλος, όσον αφορά την άποψη του F. Graf, ο H. Versnel βρίσκει την τοποθέτηση του πολύ περιεκτική και αναφέρει πως αυτό θα οδηγούσε σε μία τρομερή γενίκευση, καθώς αν δεχόμασταν ότι οι προσευχές για δικαιοσύνη είναι κατάδεσμοι επειδή δημιουργήθηκαν από έλλειψη πληροφοριών σχετικά με το παρελθόν ή το μέλλον τότε θα έπρεπε να θεωρούμε καταδέσμους και τις μαντικές διαβουλεύσεις και τις προσευχές ικεσίας.¹⁵

Πλέον, ο όρος προσευχή για δικαιοσύνη και η έννοια που αυτός ο όρος συνεπάγεται έχει υιοθετηθεί και χρησιμοποιείται από διακεκριμένους μελετητές, όπως ο D. Jordan, ο C. Faraone, ο Ά. Χανιώτης, ο R. Tomlin, καθώς και οι J.G. Gager και D. Ogden σε γενικές συζητήσεις τους για τις *defixiones* ξεχωρίζουν τις εκκλήσεις για δικαιοσύνη ή προσευχές για δικαιοσύνη ως μια ειδική κατηγορία καταρών, παράλληλη προς τις ήδη γνωστές κατηγορίες καταδέσμων.¹⁶

Επίσης, ο H. Versnel, μελετώντας τις προσευχές για δικαιοσύνη που βρέθηκαν στο Bath της Βρετανίας και στην Κνίδα, ορίζει τα κυριότερα χαρακτηριστικά των προσευχών αυτών, τα οποία, όπως επισημαίνει, δεν εμφανίζονται και τα επτά μαζί σε κάθε προσευχή για δικαιοσύνη.¹⁷ Συνήθως μάλιστα εμφανίζονται λίγα από αυτά τα χαρακτηριστικά και για αυτό τον λόγο επιλέχθηκε το κείμενο της πινακίδας DT 2 για

---

¹⁵ Για την γενικότερη συζήτηση σχετικά με τις αντίθετες απόψεις για την ύπαρξη της ειδικής κατηγορίας των προσευχών για δικαιοσύνη βλ. Versnel (2010: 324-327), όπου αναγράφονται όλες οι αντιρρήσεις και αντικρούονται με επιχειρήματα από τον ίδιο τον H. Versnel. Επίσης, βλ. Graf (1997: 159-161) και Riess (2012: 193).

¹⁶ Βλ. Versnel (2010), 275-278. Επίσης σε αυτές τις σελίδες βασική είναι και η μελέτη των σχετικών υποσημειώσεων για μία πιο ολοκληρωμένη βιβλιογραφική παραπομπή των μελετητών που υιοθέτησαν και υπερασπίστηκαν τον όρο προσευχή για δικαιοσύνη του H. Versnel. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τους καταδέσμους και την διάκρισή τους σε κατηγορίες βλ. Faraone (1991: 3-32), Ogden (1999: 1-86).

¹⁷ Βλ. Versnel (2010: 281).

την ανάλυση που θα ακολουθήσει, καθώς αυτή η πινακίδα περιέχει τα έξι από τα επτά χαρακτηριστικά των προσευχών για δικαιοσύνη, όπως τα απαριθμεί ο H. Versnel.

DT 2

Μπροστινή όψη (a):

Ἄνιεροῖ Ἄρτε-

μεις Δάματρι,

Κούρα[ι, θεο]ῖς πα-

4 ρὰ Δάματρι πᾶ-

σι· ὅστις τὰ ὑπ' ἐμοῦ

καταλιφθέντα ἰ-

μάτια καὶ ἔνδυ-

8 μα καὶ ἀνάκω[λ]-

ον, ἐμοῦ ἀπαιτ[η]-

<σά>σας, οὐκ ἀπέδ[ωκέ]

μοι, ἀνενέγκα[ι]

12 αὐτὸς παρὰ Δ[ά]-

[μ]ατρα, καὶ εἴ τι[ς]

[ἄλλος] τὰμὰ ἔχ[ει],

[πεπρη]μένος ἐξ[α]-

16 [γορεύ]ων· ἐμο[ι]

[δὲ ὅσια κ]αὶ ἐλεύ-

[θερα

Οπίσθια όψη (b):

καὶ συμπεῖν καὶ

συμφαγεῖν καὶ

ἐπ[ὶ τὸ α]ὐτὸ στέ-

4 γος ἐ[λθ]εῖν· ἀδί-

κημαι γάρ, δέσπο[ι]-

να Δάματερ.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά των προσευχών για δικαιοσύνη είναι τα εξής:

1. Ο/Η συγγραφέας της πινακίδας αναφέρει το όνομά του/της (1a-2a: Ἄρτε-/μεις).

2. Υπάρχει τουλάχιστον ένα επιχείρημα δικαιολόγησης της πράξης αυτής, άλλοτε με έναν μόνο όρο και άλλοτε με περισσότερες λεπτομέρειες (5a-11a: ὅστις τὰ ὑπ' ἐμοῦ / καταλιφθέντα ἰ-/μάτια καὶ ἔνδν-/μα καὶ ἀνάκω[λ]-/ον, ἐμοῦ ἀπαιτ[η]-/ <σά>σας, οὐκ ἀπέδ[ωκέ] / μοι και 4b-5b: ἀδί-/κημαι γάρ).
3. Υπάρχει μία παράκληση να συγχωρεθεί αυτή η πράξη ή να αποφύγει ο/η συγγραφέας της προσευχής τις ενδεχόμενες δυσμενείς συνέπειες αν συναναστραφεί με το θύμα της κατάρρας (16a-4b: ἐμο[ι] / [δὲ ὅσια κ]αὶ ἐλεύ-/[[θερα... / καὶ συμπιεῖν καὶ / συμφαγεῖν καὶ / ἐπ[ι τὸ α]ὐτὸ στέ-/γος ἐ[λθ]εῖν).
4. Συνήθως γίνεται επίκληση σε διαφορετικές από τις συνήθεις χθόνιες θεότητες. (Βασικές θεότητες του ιερού όταν ανατίθενται σε ναό) (2a-5a: Δάματρι, / Κούρα[ι, θεο]ῖς πα-/ρὰ Δάματρι πᾶ-/σι και 6b: Δάματερ).
5. Η προσφώνηση των θεών, είτε λόγω του ανώτερου χαρακτήρα τους είτε ως πειστική χειρονομία, μπορεί να γίνει με ένα κολακευτικό επίθετο (π.χ. φίλη) ή έναν ανώτερο τίτλο (π.χ. κύριος, κύρια ή δέσποινα) (5b-6b: δέσπο[ι]-/να).
6. Χρησιμοποιούνται λέξεις που εκφράζουν ικεσία (π.χ. ἰκετεύω, βοήθει μοι, βοήθησον αὐτῷ).¹⁸
7. Χρησιμοποιούνται όροι και ονόματα που αναφέρονται στη δικαιοσύνη, την αδικία και την τιμωρία (π.χ. Praxidike, Dike, ἐκδικέω, ἀδικέω, κολάζω και κόλασις) (4b-5b: ἀδί-/κημαι).

Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι οι προσευχές για δικαιοσύνη εξετίθεντο δημοσίως και τοποθετούνταν στον τοίχο κάποιου ιερού (συνήθως της θεότητας που επικαλούνταν) κάτι που αποδεικνύεται και από την διάτρηση στο πάνω μέρος της πινακίδας DT 2.¹⁹

¹⁸ Στις προσευχές για δικαιοσύνη από την Κνίδα δεν βρίσκουμε κάποια λέξη που να εκφράζει ικεσία.

¹⁹ Για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προσευχών για δικαιοσύνη βλ. Versnel (1991: 68), Versnel (2010: 279-280) και Riess (2012: 192-194). Προς απόδειξη της ανάρτησης σε τοίχο βλ. Blümel (1992: 89), το σκίτσο της πινακίδας DT 2 με την διάτρηση στο μέσο του πάνω μέρους της πινακίδας. Οι υπόλοιπες

Λόγοι ανάθεσης προσευχών για δικαιοσύνη

Η πρακτική ανάθεσης των προσευχών για δικαιοσύνη διαμορφώνεται από τις ανάγκες και τις τοπικές συνθήκες των πολιτισμών, των κοινοτήτων και των ανθρώπων. Φανερώνουν την δυναμική της κοινότητας, τη σχέση των ανθρώπων που την απαρτίζουν και τις πτυχές των κοινωνιών που λαμβάνουν χώρα. Επομένως, για να γίνει κατανοητή η πρακτική αυτή θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ολόκληρο το κοινωνικό πλαίσιο.²⁰

Οι λόγοι για τους οποίους χρησιμοποιούσαν την πρακτική της ανάθεσης των πινακίδων μπορεί να ποικίλλουν. Οι γυναίκες της Κνίδου κατέφευγαν στο ιερό της Δήμητρας προκειμένου να φανερώσουν τις αδικίες που είχαν υποστεί. Η συγγραφέας της πινακίδας DT 2 ζητάει την επιστροφή των κλεμμένων της ρούχων (5a-11a: ὅστις τὰ ὑπ' ἐμοῦ / καταλιφθέντα ἰ-/μάτια καὶ ἔνδυ-/μα καὶ ἀνάκω[λ]-/ον) και μάλιστα επισημαίνει ότι σε κάποια προηγούμενη φάση τα είχε ζητήσει πίσω (9a-10a: ἀπαιτ[η]-/ <σά>σας) χωρίς ωστόσο να ικανοποιηθεί το αίτημά της (10a-11a: οὐκ ἀπέδ[ωκέ] / μοι). Στην πινακίδα DT 3 παρατηρούμε ότι η κατηγορία της προσευχής για δικαιοσύνη (χαμένη κατάθεση χρημάτων) που αναγράφεται στην μπροστινή όψη της πινακίδας (5a-8a: τοὺς λαβόντας / παρὰ Διοκλεῦς παραθή[καν] / καὶ μὴ ἀποδιδόντας, ἀλλ[λ'] ἀ-/ποστεροῦντας) είναι ίδια με την κατηγορία που αναγράφεται στην οπίσθια όψη της πινακίδας (3b-6b: ὅτι λαβόν-/τες παραθήκαν παρὰ Διοκλε[ῦς] / οὐκ ἀποδίδοντι, ἀλλ' ἀπο-/ [στερ]οῦν[τ]ι) με την προσθήκη των κατηγορουμένων (3b: Ἐμφάνη καὶ Ῥοδώ). Αυτή η δεύτερη προσευχή για δικαιοσύνη στην οπίσθια όψη εξηγείται από το γεγονός ότι η πρώτη (στην μπροστινή όψη της πινακίδας) απέτυχε να πείσει τους κατηγορουμένους να επιστρέψουν την κατάθεση χρημάτων και αυτό απαιτούσε μια δεύτερη πιο σκληρή

πινακίδες της Κνίδου καρφώνονταν με δύο καρφιά, το ένα στην πάνω αριστερή και το άλλο στην πάνω δεξιά γωνία, βλ. Blümel (1992: 85).

²⁰ Βλ. Eidinow (2019: 364 και 384-386).

προσέγγιση του θέματος.²¹ Αυτά τα ξεχωριστά βήματα σε μια συνεχιζόμενη διαδικασία ανίχνευσης εγκληματιών και επίλυσης των συγκρούσεων, φανερώνει την δυσπιστία των γυναικών στο δικαστικό σύστημα καθώς η συνήθης διαχείριση της δικαιοσύνης από τους δικαστές συνήθως ευνοούσε τους άνδρες και ήταν αργή. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το κόστος της δημιουργίας τέτοιων πινακίδων ήταν ασφαλώς μικρότερο από τα δικαστικά έξοδα.²²

Επομένως, το υπόβαθρο για τις προσευχές για δικαιοσύνη είναι το γεγονός ότι οι συγγραφείς είχαν καταφύγει σε δίκη ανεπιτυχώς είτε επειδή οι κατηγορούμενοι ήταν άνδρες είτε επειδή ήταν άγνωστοι.²³ Έτσι, η γυναίκα που είχε υποστεί μια αδικία και είχε μάταια απευθυνθεί στις αρχές (αν είχε απευθυνθεί), είχε στην πραγματικότητα στην διάθεσή της μία λύση ακόμα, να επικαλεστεί τις θεότητες με μια προσευχή για δικαιοσύνη.²⁴ Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι γυναίκες της Κνίδου μέσω των προσευχών για δικαιοσύνη συμμετείχαν ενεργά σε κάποιο είδος νομικής δραστηριότητας. Μάλιστα, ο C. Faraone συνέδεσε αυτές τις πινακίδες με την γιορτή της Δήμητρας της Θεσμοφόρου, όπου οι γυναίκες κατά την δεύτερη μέρα της εορτής επιδίδονταν σε κάποιο είδους αυτοσχέδιας νομικής διαδικασίας που αποσκοπούσε στην διαλεύκανση εγκλημάτων και την τιμωρία ανώνυμων αδικητών.²⁵

Κοινωνική διάσταση προσευχών για δικαιοσύνη

Το γεγονός πως οι γυναίκες κατέφευγαν στην πρακτική ανάθεσης προσευχών για δικαιοσύνη δείχνει την πίστη στην αποτελεσματικότητά τους. Οι προσευχές για δικαιοσύνη ήταν τοποθετημένες και αναρτημένες σε κοινή θέα, αν και μερικές από

---

²¹ Βλ. Faraone (2011: 34-37).

²² Βλ. Kotsifou (2016: 192-196).

²³ Βλ. Dreher (2017: 309) και Dreher (2018: 92), όπου ο Dreher υποστηρίζει ότι οι κατάρες είναι μέρος του ιερού δικαίου.

²⁴ Βλ. Versnel (1991: 68-69).

²⁵ Για μια πιο ολοκληρωμένη επιχειρηματολογία της θέσης αυτής βλ. Faraone (2011: 27-37).

αυτές φαίνεται να είχαν το κείμενο στραμμένο προς τον τοίχο. Επομένως αυτή η διαδικασία ανάθεσης της προσευχής για δικαιοσύνη προειδοποιούσε τον παραβάτη για τις πράξεις του συγγραφέα, προτρέποντας, ίσως μέσω ψυχολογικής πίεσης, στην διόρθωση του αρχικού λάθους από την πλευρά του ανθρώπου που γινόταν ο στόχος της κατάρας.²⁶ Αυτό μπορούσε να επιτευχθεί καθώς οι άνθρωποι γνώριζαν τότε ήταν θύματα μιας προσευχής για δικαιοσύνη επειδή αφενός έβλεπαν αναρτημένη την προσευχή για δικαιοσύνη και αφετέρου μέσω του κουτσομπολιού μάθαιναν ποιος μπορεί να είναι αυτός που τους καταράστηκε και για ποιον λόγο.²⁷ Επομένως, η αποτελεσματικότητα των προσευχών για δικαιοσύνη θεωρήθηκε ότι ενισχύεται από τη σωστή χρήση των συναισθημάτων και από το γεγονός ότι το περιεχόμενο των προσευχών για δικαιοσύνη μπορούσε να γίνει γνωστό στα πρόσωπα που κατηγορούνταν.²⁸

Μέσω της προσευχής για δικαιοσύνη ο/η δημιουργός της πινακίδας είχε ως στόχο να αμαυρώσει την φήμη του αντιπάλου του/της. Ο σκοπός των προσευχών για δικαιοσύνη ήταν η δημόσια αποκάλυψη της αδικίας εκ μέρους του κατηγορουμένου (15a-16a: *έξ[α]-/[γορεύ]ων*²⁹). Οι εξομολογήσεις του αδικήματος δεν γίνονταν οικειοθελώς, αλλά το θύμα της προσευχής εξαναγκάζονταν να φανερώσει την πράξη του από την θεία παρέμβαση, δηλαδή από την δίωξη του από την θεότητα μέσω της ασθένειας (συνήθως πυρετού) (15a: *[πεπρη]μένος*³⁰). Ήταν το αίσθημα ενός ατόμου ότι

---

²⁶ Βλ. Eidinow (2019: 367). Επίσης, σημαντική για την βιβλιογραφία είναι η υποσημείωση 86 στην ίδια σελίδα.

²⁷ Βλ. Eidinow (2019: 766).

²⁸ Βλ. Kotsifou (2016: 199).

²⁹ Η μετοχή αυτή υπάρχει στην πινακίδα DT 2. Παρόμοιοι τύποι ρήματος που δηλώνουν την δημόσια αναγγελία του αδικήματος υπάρχουν και στις πινακίδες: DT 1 (22a: *έξομολ<ογ>ουμ[ένα]*), DT 4 (4a: *έξαγορεύων*), DT 7 (20-21: *έξ<α>-/[γορεύ]η*).

³⁰ Για την σημασία της λέξης *πεπρημένος* βλ. Versnel (1994: 145-154) και Chaniotis (2004: 4). Η μετοχή αυτή υπάρχει στην πινακίδα DT 2. Παρόμοιοι τύποι του ίδιου ρήματος υπάρχουν και στις πινακίδες: DT 1 (21a-22a: *πεπρημέ-/να*), DT 4 (10a: *πεπρημένος*), DT 6 (8a: *πεπρημέν[ος]* και 5b: *πεπρημένος*), DT 7 (20: *[πεπρη]μένα*).

οι πράξεις του ήταν γνωστές και είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια της φήμης του και την ατίμωσή του. Αυτό που ανέμεναν οι συντάκτες τέτοιων προσευχών για δικαιοσύνη δεν ήταν (ή δεν ήταν πρωτίστως) το υλικό κέρδος, αλλά η ηθική ικανοποίηση και η εκδίκηση. Προσδοκούσαν ως μόνη ικανοποίηση την αποκάλυψη του εγκλήματος, την τιμωρία του ενόχου και τον εξευτελισμό του στα μάτια ολόκληρης της κοινότητας.³¹

Σύνοψη

Συνοψίζοντας, οι προσευχές για δικαιοσύνη αποτελούν μία ειδική κατηγορία καταδέσμων και δεν θα πρέπει να συγκαταλέγονται στην ίδια κατηγορία με τους παραδοσιακούς καταδέσμους καθώς πέρα από τα επτά χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω, η δημιουργία τους προϋποθέτει μια αδικία σε βάρος ενός προσώπου. Δηλαδή υπάρχει πάντα μία αιτιολόγηση/δικαιολόγηση της ανάθεσης της προσευχής, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει ποτέ στους παραδοσιακούς καταδέσμους. Επίσης, η δημόσια έκθεση των προσευχών αυτών είναι μια πρακτική η οποία δεν συνηθίζεται στα δεσμευτικά ζόρκια. Τέλος, σκοπός των συγγραφέων των προσευχών για δικαιοσύνη είναι να προβάλουν την κατάσταση επείγοντος που βρίσκονται και την αδυναμία τους καθώς δεν έχουν βρει δικαιοσύνη στο δικαστήριο. Μέσω αυτής της πρακτικής επιθυμούν να προκαλέσουν τον οίκτο των θεοτήτων ώστε να κερδίσουν την εύνοια τους και να τιμωρήσουν τον κατηγορούμενο.

---

³¹ Βλ. Chaniotis (2004: 13-41).

Συντομογραφίες

DT: Audollent, A. (1904), *Defixionum Tabellae*, Paris.

Βιβλιογραφία

Audollent, A. (1904), *Defixionum Tabellae*, Paris.

Blümel, W. (1992), *Die inschriften von Knidos. Teil I*, Bonn: Habelt.

Chaniotis, A. (2004), “Under the watchful eyes of the gods: divine justice in Hellenistic and Roman Asia Minor” in S. Colvin (ed.), *The Greco-Roman East. Politics, Culture, Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1-43.

Dreher, M. (2018), “‘Heiliges recht’ and ‘Heilige gesetze’”: Law, religion, and magic in ancient Greece» in P. Perlman (ed.), *Ancient Greek law in the 21st century*, Austin: University of Texas Press, 85-103.

Dreher, M. (2018), “Rechtliche elemente in den antiken fluchtafeln” in E. Cantarella, M. Gagarin, G. Thür and J. Velissaropoulos (edd.), *Akten der Gesellschaft für griechische und hellenistische rechtsgeschichte*, Budapest: Prime Rate, 289-312.

Edmonds, R. (2019), “Magic, Greek”, *OCD*², 1-21.

Eidinow, E. (2019), “Binding Spells on Tablets and Papyri” in David Frankfurter (ed.), *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden; Boston: Brill, 371-387.

Eidinow, E. (2019), “Magic and Social Tension” in David Frankfurter (ed.), *Guide to the Study of Ancient Magic*, Leiden; Boston: Brill, 746-774.

Faraone, C. (1991), “The agonistic context of early Greek binding spells” in C. Faraone and D. Obbink (edd.), *Magika hiera. Ancient Greek magic & religion*, Oxford: Oxford University Press, 3-32.

Faraone, C. (2011), “Curses, crime detection and conflict resolution at the festival of Demeter Thesmophoros”, *JHS* 131: 25-44.

Gager, J. (1992), *Curse Tablets and Binding Spells from the Ancient World*, Oxford: Oxford University Press.

Graf, F. (1997), *Magic in the Ancient World* (μτφρ.: F. Philip), Cambridge: Harvard University Press.

Kotsifou, C. (2016), “Prayers and petitions for justice. Despair and the “crossing of boundaries” between religion and law” in Hermann Harrauer (ed.), *Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte Papyrologie und Epigraphik*, German: Holzhausen der verlag, 167-200.

Newton, C. (1863), *A history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus & Branchidae*, London: Day & Son, lithographers to the Queen.

Ogden, D. (2002), *Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds. A sourcebook*, Oxford: Oxford University Press.

Riess, W. (2012), *Performing interpersonal violence. Court, curse, and comedy in fourth century bce Athens*, Berlin; Boston: De Gruyter.

Versnel, H. (1991), “Beyond Cursing: The Appeal to Justice in Judicial Prayers” in C. Faraone and D. Obbink (edd.), *Magika hiera. Ancient Greek magic & religion*, Oxford: Oxford University Press, 60-106.

Versnel, H. (1994), “Πεπρημένος: The Cnidian curse tablets and ordeal by fire” in Robin Hägg (ed.), *Ancient Greek Cult Practice from the Epigraphical Evidence*, Stockholm: Astrom Editions, 145-154.

Versnel H. (2010), “Prayers for Justice in East and West: Recent Finds and Publications” in R. Gordon and F. Simon (edd.), *Magical Practice in the Latin West*, Leiden: Brill, 275-356.